

NATO's Transformation in Conditions of Strategic Competition

UDC: 327.7

DOI: <https://doi.org/10.15421/172329>**Kulyk Tetyana****Ph.D., Senior Researcher Officer (Political Science), Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-4422-7533>,
ceid.ukr@gmail.com*****Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)***

Abstract

The transformation of NATO as a constant process of adaptation to changes in the strategic security environment and the acquisition of appropriate capabilities takes place throughout the Alliance's existence, embodying experience, overcoming shortcomings, and forming new tasks. The aim of the article is to research the process of NATO transformation as a continuous process of forward looking, organized, and proactive adaptation of capabilities and structures to the international security environment. There were determined definition and content of transformation at various stages of integration into the NATO strategy from defensive to active, capability improvements, comprehensive approach, countering asymmetric and hybrid threats, the need to act in conditions of strategic competition and return to the basic deterrence and defense function but in a new configuration and taking account the experience gained. Highlighted are the preconditions, reasons, strategic context, set of factors that determined the development of transformational processes. There were considered the key elements of transformation, practical tools and mechanisms, principles of ensuring efficiency, problematic issues and selected ways to overcome shortcomings.

An analysis of the comprehensive approach, achievements and the implementation of best practices, perspectives directions of NATO's transformation were carried out. Systemic shifts occurring in strategic security environment and the transformative impact of strategic competition on it were researched. There were indicated interconnectedness and interdependence of threats, trends and shocks, which significantly change the world and cause an impact on NATO's core tasks and priorities. An assessment of response methods and strategic lines of confrontation designed to overcome the complexity of the current security environment and prepare the Alliance for a more contested and competitive world was conducted. The result of the research is conclusions about the continuity of the transformation process, the cyclicity of its stages, the influence of multidirectional and interrelated factors and trends, the formed priority directions of transformation and the possibilities of fulfilling the commitments.

Keywords: NATO, transformation, strategic competition, strategic security environment, deterrence and defense, crisis management, cooperative security

Трансформація НАТО в умовах стратегічної конкуренції

Кулик Тетяна***Національний технічний університет «Дніпровська Політехніка» (Дніпро, Україна)***

Анотація

Трансформація НАТО як постійний процес адаптації до змін стратегічного середовища безпеки та набуття відповідної спроможності відбувається протягом всього існування Альянсу, втілюючи досвід, долаючи недоліки, формуючи нові завдання. Метою статті є дослідження процесу трансформації НАТО як безперервного процесу перспективної, організованої та випереджаючої адаптації можливостей і структур Альянсу до міжнародного безпекового середовища. Визначено поняття й зміст трансформації на різних етапах інтегрування в стратегію НАТО від оборонної до активної, вдосконалення потенціалів, комплексного підходу, протидії асиметричним й гібридним загрозам, необхідності дії в умовах стратегічної конкуренції й повернення до базової функції стримування та оборони, але в новій конфігурації з урахуванням отриманого досвіду. Висвітлено передумови, причини, стратегічний контекст, сукупність чинників, що обумовили розвиток трансформаційних процесів. Розглянуто ключові елементи трансформації, практичні інструменти і механізми, принципи забезпечення ефективності, проблемні питання та обрані шляхи подолання недоліків.

Проведений аналіз комплексного підходу, досягнень та впровадження передових практик, перспективних напрямків трансформації НАТО. Досліджено системні зрушення, що відбуваються в стратегічному безпековому середовищі й трансформаційний вплив стратегічної конкуренції на нього. Зазначено взаємопов'язаність та взаємозалежність загроз, тенденцій та потрясінь, які суттєво змінюють світ та спричиняють вплив на основні завдання й пріоритети НАТО. Проведено оцінювання методів реагування та стратегічних напрямів протистояння, що покликані подолати складність поточного середовища безпеки та підготувати Альянс до більш спірного та конкурентного світу. Результатом дослідження є висновки щодо безперервності процесу трансформації, циклічності її етапів, впливу різноспрямованих та взаємопов'язаних чинників та тенденцій, пріоритетних напрямків та можливостей виконання взятих зобов'язань.

Ключові слова: НАТО, трансформація, стратегічна конкуренція, стратегічне безпекове середовище, стримування та оборона, кризовий менеджмент, кооперативна безпека

Вступ.

Трансформація в загальному сенсі визначається як послідовні, цілеспрямовані зміни, що здійснюються з метою досягнення чи збереження переваг або протистояння перевагам супротивника чи явища. За слушним міркуванням колишнього міністра оборони США Д. Рамсфелда, «трансформація не є процесом, що починається з одного... й завершується чимось іншим - трансформованим... [це] процес, продовжувати який примушує сама природа нашого світу у XXI столітті...» (Bell, 2005). Трансформація НАТО як постійний процес адаптації до змін стратегічного середовища безпеки та набуття відповідної спроможності відбувається протягом всього існування Альянсу, втілюючи досвід, долаючи недоліки, формуючи нові завдання, що зумовлює актуальність дослідження даної тематики, коли такі зміни відбуваються й Альянс запроваджує нове доктринальне бачення, дієві інструменти та втілює їх в практичній площині.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Дослідження цієї тематики ґрунтується на вивченні й аналізі джерел, наукових та експертних оцінок. Отже, джерельна база дослідження складається з офіційних документів НАТО та матеріалів Організації та її структур. Вивчення й аналіз науково-дослідницьких робіт та аналітичних оцінок щодо досліджуваної тематики в межах НАТО відповідає певним періодам трансформаційного процесу, протягом яких експерти намагались обґрунтувати необхідність переходу від оборонного підходу до кризового менеджменту (Parish, 2005; Bell, 2005); охарактеризувати напрямки військової трансформації (Stanhope, 2005), проаналізувати комплексний підхід (Savereux, 2007; Smith-Windsor, 2008); розглянути процес вироблення стратегії (Palmer, Rühle, & Tardy, 2022)); визначити та оцінити вплив стратегічної конкуренції (Porter, 1998; Webber, 2022), S. Monaghan, G. Bolstad (NATO and the Invasion, 2023), L. Aronsson, B. Swaney (Priorities for NATO Partnerships, 2022).

Методологічною основою дослідження є системний аналіз, що дозволяє представити комплексне бачення процесу трансформації НАТО. Для виявлення загальних і особливих рис у процесах та явищах, пов'язаних з трансформацією Альянсу були використані ретроспективний, логічний, операційно-прикладний та аналітико-прогностичний методи дослідження. Важливість застосування ретроспективного аналізу полягає в тому, що НАТО в своєму підході до процесу трансформації активно використовує поєднання набутого досвіду з актуальними потребами сьогодення та підготовкою до майбутнього.

Метою статті є дослідження процесу трансформації НАТО як безперервного процесу перспективної, організованої та випереджаючої

адаптації можливостей і структур Альянсу до міжнародного безпекового середовища.

Результати дослідження.

Повільна еволюційна трансформація НАТО за часів холодної війни, коли загрози безпеці було легше передбачити, зрозуміти, врахувати, розробити довгострокові плани реагування й виділити необхідні ресурси на їх забезпечення, зміцнювала союз й гарантувала захист країнам-членів.

Термін «трансформація НАТО» починає широко використовуватись після закінчення «холодної війни» й відпочатково знаменує «перехід від оборонного та реагуючого підходу до безпеки до підходу активного, зосередженого на проектуванні безпеки» (Parish, 2005). Оборонний підхід передбачав підтримання постійної готовності для стримування агресії й наявність потенціалу для її відображення. Активний підхід полягав в застосуванні кризового менеджменту як комплексу мір: від усунення причин для конфронтації до врегулювання криз та конфліктів. Кожен з підходів вимагав відповідних засобів забезпечення.

Дебати щодо необхідності існування НАТО після закінчення «холодної війни», на думку автора, були безпідставними й викликані емоційним сприйняттям радикальності змін. Суттєвою для обґрунтування подальшого сенсу існування НАТО як організації колективної оборони була незмінність мети та принцип членства, закладені в Північноатлантичному Договорі. Проте, для захисту своїх членів, Альянс мав зберігати дієвий стан, а не бути інертною «організацією Договору».

Деякі дослідники вважають, що чергова трансформація НАТО розпочалась відразу після закінчення холодної війни. Вони мають рацію, в певному сенсі, оскільки трансформація «НАТО часів холодної війни» в «НАТО як агента змін» були проголошені в Лондонській декларації 1990 р., яка започатковувала заходи з адаптації Альянсу до нових умов: перегляд оборонного планування й формування сил, скорочення передового базування, зменшення залежності від ядерної зброї, реструктуризації збройних сил країн - членів в напрямку скорочення, мобільності та універсальності, що забезпечувало б максимальну гнучкість при реагуванні на кризу. (Declaration on a Transformed, 1990). Але як самі ці експерти підтверджують, це був «курс» (Parish, 2005), «імператив» (Bell, 2005).

Швидкі зміни безпекового середовища призвели до необхідності застосування активного підходу до забезпечення безпеки й трансформації НАТО в організацію, яка має спроможність його втілювати, що й було закріплено появою серед основних завдань НАТО в першій відкритій Стратегічній концепції НАТО 1991 р. «попередження та врегулювання конфліктів» (The Alliance's New Strategic, 1991, §§ 31-33). Перетворення мали на меті забезпечення

відповідності потенціалу Альянсу до ситуації у сфері безпеки. Створення відносин на основі діалогу та взаєморозуміння, партнерства та співробітництва мало бути засобом усунення протиріч й запобігання виникненню криз та переростання їх в конфлікти. Якщо мирне протистояння ризикам та загрозам виявлялось неможливим, Альянс мав бути спроможним до подолання кризи чи врегулювання конфлікту й недопущення їх впливу або поширення на країни-члени НАТО.

Вашингтонський саміт НАТО 1999 р. ухвалив Ініціативу оборонної спроможності (Defense Capabilities Initiative), яка окреслювала першочергові завдання трансформації НАТО в сфері вдосконалення потенціалу (загальною кількістю 58). На тлі тодішніх вимог було проаналізовано сфери боєздатності й розроблені спільні вимоги для виконання окресленого спектру місій НАТО, як то: оперативна взаємосумісність, логістика; ротація військ, система командування та управління, інформаційні системи, військове планування тощо (Defence Capabilities, 1999).

Неефективність виконання Альянсом цієї Ініціативи проявилась в тому, що вона була зосереджена на багатьох аспектах оборонної спроможності, не передбачала чітких національних зобов'язань з конкретними датами виконання завдань, не мала механізмів стимулювання співпраці щодо придбання обладнання й спільного багатонаціонального фінансування. До того ж, НАТО поставила завдання забезпечення безпеки й стабільності власних членів шляхом проектування стабільності через проведення операцій широкого спектру, до яких вона не була не тільки готова, але й не створена. Наслідки досягнення іншої мети протягом 50 років перетворились на передумови неспроможності діяти в новому середовищі безпеки.

На подолання проблем та недоліків військової спроможності була спрямована широкомасштабна трансформація НАТО щодо вдосконалення потенціалу, яка мала на меті забезпечення можливості застосування військової сили в найефективніший та найшвидший спосіб та набуття здатності проектувати безпеку та стабільність через операції, призначена захистити Альянс від впливу асиметричних загроз та кризових явищ, що були властиві стратегічному середовищу становлення нової архітектури європейської безпеки. Кризовий менеджмент як активний та реагуючий підхід до забезпечення безпеки превалював над іншими головними завданнями НАТО, оскільки одночасно забезпечував їх виконання. Поширення безпеки та стабільності через операції вдосконалювало боєздатність союзу, зміцнюючи колективну оборону. Партнерство та співробітництво залучало велику кількість країн в спільну з НАТО діяльність щодо підтримання миру, допомагаючи здійснювати кооперативну безпеку.

Трансформація передбачала комплексні програми заходів для досягнення Альянсом спроможності виконання «усього спектра сучасних завдань в сфері безпеки» й формувала оновлений Альянс, «який трансформує свій склад, свої відносини, свої засоби й завдання» (Opening statement, 2003). Новий на той час процес, за словами лорда Дж. Робертсона, був реалістичним, не теоретичним, фундаментально модернізуючим можливості НАТО» (Opening statement, 2003). «Трикратний підхід» передбачав запровадження: Празького зобов'язання щодо вдосконалення потенціалів (Prague Capabilities Commitment), яке складалось з понад 400 зобов'язань, які взяли на себе окремі країни-члени Альянсу з метою вдосконалення своїх можливостей в певних специфічних сферах (Statement on Capabilities, 2003, § 4); створення Сил реагування НАТО (NATO Response Force), що мали забезпечити спроможність Альянсу швидко і ефективно реагувати на нові загрози й надати можливість справедливіше розподілити ризики через задіяння більшої кількості країн-членів НАТО до проведення операцій; раціоналізацію механізмів військового командування (Command Structure Review), зокрема було створене Стратегічне командування з трансформації (Strategic command for Transformation), завданням якого став аналіз перебігу трансформації військового потенціалу та підвищення рівня оперативної сумісності підрозділів країн-членів Альянсу (Prague Summit Declaration, 2002, § 4 a-c).

Стратегічним командуванням НАТО з трансформації були сформовані напрямки військової трансформації: підвищення передбачуваності ситуації через зміцнення політичної стабільності та прозорості у кризових регіонах та створення сил, здатних до оперативного розгортання в будь-якому місці, де може виникнути необхідність. Основними принципами забезпечення ефективності НАТО стали: гнучкість, здатність до швидкого розгортання сил та виконання тривалих операцій, технологічна перевага і, найголовніше, оперативна взаємосумісність. Згідно з аналізом, в цьому процесі необхідно було досягти трьох цілей: вдосконалення ефективності прийняття рішень, когерентного впливу на простір ведення бойових дій та спільного розгортання, й здатності до сталої діяльності. Для досягнення цілей було створено п'ять Інтегрованих проектних груп для роботи у семи сферах трансформації: 1) ефективне ведення бойових дій, 2) спільне маневрування, 3) вдосконалена співпраця між цивільними й військовими, 4) інформаційна перевага, 5) розвиток потужних мереж, 6) ведення експедиційних операцій, 7) спільна логістика (Stanhope, 2005).

В процесі виконання Празької програми трансформації Альянсу проявились проблемні питання, зокрема невідповідність між чіткими намірами у визначенні специфічних цілей та діями щодо їх досягнення, особливо виділенням ресурсів.

Здебільшого це стосувалось Сил реагування НАТО, але подібне мало місце й в таких сферах як наземне спостереження з повітря, стратегічні авіап перевезення, дозаправлення літаків у повітрі, нейтралізації Протиракетної оборони (ПРО) супротивника тощо.

На подолання недоліків була спрямована Норфолкська програма 2004 р. Генерального секретаря Яаап де Хооп Схеффера у відповідь на «уроки Афганістану», яка передбачала внесення змін в оборонне планування (NATO Defence Planning Process), генерування сил (force generation process) та спільне фінансування (common funding reform) з метою забезпечення здатності Альянсу підготувати необхідні військові сили для участі в операціях (Preparing NATO, 2004).

Положення Норфолкської програми були втілені у рішеннях, прийнятих на Стамбульському саміті НАТО 2004 р., зокрема затверджені нові цілі для країн-членів Альянсу щодо розвитку національних збройних сил до 2010 р. та на подальшу перспективу. Також було визначено цілі щодо готовності до розгортання та безпосереднього задіяння сил, які будуть в розпорядженні НАТО відповідно до рішення про проведення операцій, а саме: 40 % всіх наземних сил кожної держави-члена Альянсу мали бути реструктуризовані: побудовані, підготовлені й оснащені для участі в проведенні експедиційних операцій під проводом НАТО або в складі коаліцій (40% deployability), а 8 % відсотків мали або брати безпосередню участь, або бути відряджені для участі в тривалих операціях за необхідністю в будь-який час (8% sustainability) (Final Communiqué, 2007, п. 3).

З метою приведення спроможності у відповідність до зобов'язань був впроваджений комплексний підхід, розроблений в Комплексних політичних настановах (Comprehensive Political Guidance, 2006), затверджених Ризьким самітом НАТО 2006 р. й схвалений як невід'ємна частина трансформаційних процесів Бухарестським самітом НАТО 2008 р. Документ поєднував на стратегічному рівні всі аспекти трансформації Альянсу й визначав пріоритети, спрямовані на ефективне виконання операцій: вдосконалення потенціалів, трансформацію сил та засобів, структурну реорганізацію, політичну трансформацію, вдосконалення процесу генерування сил, розвиток спроможностей планування й розвідки та відповідного фінансування. Комплексні політичні настанови були загальним керівним документом для усіх структур та органів Альянсу, що діяв у різних сферах військового планування НАТО, а також унікальним, оскільки на той час давав відповідь на запитання: якою має бути НАТО з погляду якісних характеристик та чіткого визначення вимог і пріоритетів, як то: здатність реагування на асиметричні загрози; поєднувати й координувати зусилля з іншими акторами, спільні експедиційні сили; перевага інформації; всебічне забезпечення

СРН. Документ значну роль в процесі трансформації, однак проблеми вартісного та зайвого дублювання все ще залишались, в той час як критичні спроможності не були забезпечені й на жаль, цей механізм натомість сприяв більшій узгодженості між національним та колективним плануванням створив ще один бюрократичний прошарок в НАТО, що стримував трансформацію. з прийняттям в 2010 р. нової Стратегічної концепції НАТО втратив чинність.

Нова Стратегічна концепція «Активне залучення, сучасна оборона» 2010 р. офіційно зобов'язувала країни-члени НАТО брати активну участь у забезпеченні безпеки союзу через операції та місії. Трансформаційний ефект нової Стратегічної концепції здійснювався шляхом затвердження цілей та завдань щодо збройних сил, що здатні спільно діяти у будь-якому середовищі, контролювати операції через інтегровані військові командні структури й мати в своєму розпорядженні достатній потенціал (Active Engagement, 2010).

Трансформація НАТО у динамічну військову і політичну силу вимагала неухильного дотримання принципів ефективної бюджетної діяльності. Особливо це стосувалось європейських країн-членів НАТО, що мали підтримувати здатність трансатлантичного співтовариства діяти як єдине ціле в умовах бюджетних обмежень країн-членів. В цьому аспекті співпраця в оборонних проєктах і уникнення дублювання сил і засобів були критично важливими для майбутнього успіху Альянсу. Отже, для подолання цієї проблеми Генеральним секретарем НАТО Ф. Расмуссеном була запропонована «Розумна оборона» (Smart defense), що передбачала «більше безпеки за меншу кількість ресурсів, але з більшою координацією та узгодженістю, щоб уникнути перетворення фінансової кризи на кризу безпеки» (Building Security, 2011). Розумна оборона як наступний етап трансформації НАТО була підтверджена під час саміту НАТО в Чикаго в 2012 р. маючи на меті розвиток та набуття Альянсом здатності підтримувати можливості, необхідні для досягнення цілей «сил НАТО 2020»: сучасних, щільно пов'язаних, які належним чином оснащені, навчені, треновані та знаходяться під відповідним командуванням (Chicago Summit Declaration, 2012 § 55). Відтоді відбувається впровадження великого портфелю проєктів і пропозицій щодо вдосконалення потенціалів шляхом впровадження формули спільних розробок натомість індивідуального виробництва.

Новий трансформаційний виток спричинений війною Росії проти України в 2014 р. та викликаний поверненням загрози тотальної війни, з огляду на непередбачуваність дій ядерної країни, яка всупереч всім міжнародним правовим нормам здійснює збройну агресію на суверенні держави. Вплив та можливість ескалації конфлікту на територію чи населення країн-членів й неможливість НАТО

протистояти іншим способом обумовило необхідність повернення до територіальної оборони та зміцнення обороноспроможності безпосередньо країн-членів.

Не дивлячись на те, що агресію Росії офіційно не було визнано війною й той факт, що НАТО ще не визнала Росію «загрозою», було зрозуміло, що Альянс стикається з швидкими негативними та непередбачуваними змінами в середовищі безпеки, діє в умовах виклику фундаментальним принципам трансатлантичного співтовариства, коли європейська безпека й стабільність знаходиться на найнижчому рівні з кінця холодної війни.

Ініціативи, започатковані під час саміту в Уельсі 2014 р. й зосереджені на гарантуванні безпеки країн-членів НАТО, були заходами першого негайного реагування. План дій щодо готовності (Readiness Action Plan) містив заходи гарантування безпеки (assurance measures) з метою зміцнення оборони й стримування потенційної агресії та заходи адаптації (adaptation measures) – довгострокові зміни щодо сил НАТО й структур командування з метою покращення спроможності реагувати швидко й рішуче на непередбачувані кризи (Wales Summit, 2014, § 7-8).

Нове середовище безпеки, що виникло й формувалося, не дозволяло зосередитись на пріоритетності одного з основних завдань й виконувати інші, усвідомлюючи їх взаємозалежність. Спроможність одночасно підсилювати здатність до колективної оборони, впроваджуючи активні заходи захисту й проводити операції з кризового менеджменту складне як ніколи завдання, вкрай обтяжливе для оборонних бюджетів, генерування сил та вдосконалення потенціалів. Ще складніше було зберігати при цьому бажаний рівень партнерства, коли певні партнери становлять загрозу, інші зазнали кризи чи втягнуті в конфлікт. Більше того, жорстка трансформація мала забезпечувати інтеграцію основних завдань в довгострокову стратегію, що відбиватиме реальність мінливих проблем сьогодення. Як зазначав Генеральний секретар Й. Столтенберг: «ми не можемо дозволити собі розкіш вибирати між колективною обороною та врегулюванням криз. Вперше в історії НАТО ми повинні робити все одночасно» (Keynote speech, 2015).

Між самітом в Уельсі 2014 р. й самітом у Варшаві 2016 р. відбулась глибока переоцінка пріоритетів у бік повернення й практичного посилення колективної оборони, яка завжди залишалась базовою функцією НАТО, в той час як напрями організаційної трансформації відбивали протилежний тренд – скорочення сил і розбудову експедиційних можливостей для дій поза межами території НАТО. Відтепер кризовий менеджмент мав здійснюватись і у межах зони колективної оборони НАТО. Як пояснив заступник генерального секретаря А. Вершбоу: «захист наших кордонів є багато в чому проектування стабільності за межами цих кордонів» (The Warsaw,

2016). Розпочалось поступове злиття понять й поєднання функцій основоположних завдань НАТО.

Переоцінка масштабу російської загрози в поєднанні з довгостроковими тенденціями вимагали як актуальності у відповідях, так і незмінної прихильності НАТО своїй трансформації, яка відтепер пріоритетними визначала протистояння гібридним загрозам, зміцнення технологічної переваги й поліпшення процесу прийняття рішень. Однак, це не означало повернення до системи оборони часів «холодної війни». Нова система оборони мала бути значно легшою й мобільнішою та відбивати досягнення періоду, коли перевага віддавалась експедиційним можливостям. Тому, одним з ключових питань під час Варшавського саміту 2016 р. було вироблення стратегії Альянсу з протидії гібридній війні, яка за словами Генерального секретаря НАТО Й. Столтенберга «є темним відображенням нашого [НАТО] комплексного підходу. Ми використовуємо комбінацію військових і невійськових засобів для стабілізації країн. Інші використовують їх для дестабілізації» (Keynote speech, 2015).

Усвідомлення, що існуючі проблеми можуть бути просто симптомами більш фундаментальних змін, спонукало до стратегічного переформатування й зміни парадигми стримування та оборони. Під час саміту НАТО в Варшаві 2016 р. було прийнято рішення посилити здатність Альянсу шляхом впровадження постійної передової присутності (forward presence) (Warsaw Summit, 2016, § 11), що ґрунтується на подвійній концепції: «Tripwire Deterrence» (стримування силами присутності) й забезпечення швидкого підкріплення (rapid reinforcement).

У 2015 р. Стратегічним командуванням з трансформацій було проведено ретельний аналіз стратегічного середовища та ролі НАТО, надані прогностичні оцінки подальших трансформаційних змін НАТО й сформоване нове визначення трансформації НАТО на сучасному етапі як «перспективна, організована та випереджаюча адаптація потенціалу та структур НАТО, що відбувається з метою подолання поточних та майбутніх викликів та загроз» (Transformation Handbook, 2015, p. ii).

Згідно з дослідженням, війна зазнала фундаментальних змін з виникненням сучасних систем командування, контролю, зв'язку, розвідки, спостереження й рекогносцировки (C4ISR), а також зростаючої кількості та різноманітності високоточних керованих боєприпасів. Військова перевага НАТО опинилась в небезпеці з розвитком гібридних форм війни, що відповідно формувало жорстке середовище безпеки як в даний час, так і в осяжному майбутньому. Потенційні супротивники, використовуючи передові технології, розвивають більш досвідчені можливості військової концепції заборони й обмеження доступу («anti-access/area-denial»), що супроводжується намаганням зберегти

максимальний рівень власного впливу, діапазон, швидкість й специфікації якого можуть серйозно обмежувати або навіть унеможливити здатність Альянсу проектувати й розгортати сили.

Отже, сили НАТО повинні бути оснащені та боеготові до повномасштабного військового втручання й одночасно до операцій з кризового менеджменту: від операцій із забезпечення стабільності у загрозливому середовищі до війни високої інтенсивності в ядерному середовищі. Висновки аналізу Стратегічного командування з трансформації прогнозували «величезні проблеми попереду, які обумовлюють пошук нової синергії та нових відповідей для створення спроможності реагувати на будь-який тип непередбачуваності». (Transformation Handbook, 2015, p. iii).

Стратегічне командування з питань трансформації очолює та спрямовує процес сучасної трансформації НАТО в узгоджених специфічних сферах з метою визначення проблем безпеки, можливостей, а також пов'язаних з ними військових наслідків, які передбачають стратегічну обізнаність, загальне довгострокове бачення готовності, реагування, витривалості, ресурсів. Виконання цих завдань надає загальний орієнтир для трансформаційного прийняття рішень і має зводити до мінімуму ризик стратегічної раптовості. Виділені основні напрямки трансформації включають суворий, інтегрований та ефективний процес засвоєння уроків; реагуючі, амбітні та реалістичні освіта, тренування та навчання; суворе вдосконалення потенціалу; співробітництво та співпраця, які мають забезпечуватись по всіх аспектах трансформаційних зусиль (Transformation Handbook, 2015, p. iii).

У липні 2017 р. НАТО заявила про досягнення оперативної спроможності розгортання багатонаціональних бойових груп (multinational battlegroups) постійної передової присутності (Allied Forward Presence), що підтримуються стратегією підкріплення (reinforcement strategy) та індивідуально спланованої військової присутності (Tailored Forward Presence) на суходолі, в повітрі і на морі з метою вдосконалення обізнаності з ситуацією, підвищення оперативної сумісності і здатності збройних сил реагувати (NATO's military, 2022).

Нестабільна, небезпечна й важко передбачувана безпекова ситуація стрімко погіршувалась, змушуючи НАТО до наступної більш жорсткої трансформації, що мала уможливити спроможність Альянсу одночасно виконувати свої фундаментальні завдання й переглянути актуальність власної стратегії.

Саміт НАТО в Мадриді в липні 2022 р. через 5 місяців після початку широкомасштабної війни Росії проти України, протягом яких союзники як ніколи раніше швидко згуртувались і мобілізувались, констатував, що в «середовищі безпеки, яке радикально змінилося... війна повернулася на європейський

континент... [НАТО] переживає критичний час для безпеки, міжнародного миру і стабільності», й рішення, які були прийняті, започатковують новий «етап на шляху зміцнення Альянсу і прискорення його адаптації» (Madrid Summit, 2022, § 1).

Під час Мадридського саміту була прийнята нова Стратегічна концепція НАТО 2022 (NATO 2022 Strategic Concept), яка є вищим політичним документом НАТО, що підтверджує цінності та мету Альянсу, забезпечує колективну оцінку середовища безпеки та стимулює його стратегічну адаптацію й трансформацію. Стратегічна концепція Альянсу є продуктом неминучого компромісу, пропонуючи переконливий план радикальної трансформації, яку НАТО має здійснити, щоб вирішити питання про повернення стратегічної конкуренції. В документі визначається, що загрози, які постали перед Альянсом «мають глобальний характер і є взаємопов'язаними», загальне безпекове середовище безпеки формують такі чинники як «стратегічна конкуренція (strategic competition), повсюдна нестабільність (pervasive instability) і періодичні потрясіння (recurrent shocks) (NATO 2022 Strategic, 2022, § 6).

Також напрямки для поточної трансформації НАТО встановлюють Військова стратегія НАТО 2019 р. (NATO's Military Strategy), яка визначає військово-стратегічні цілі Альянсу, шляхи та засоби їх реалізації, та її впровадження через дві військові концепції: Концепцію стримування та оборони євроатлантичного регіону 2020 р. (Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area), зосередженої на застосуванні сил для стримування та захисту від відомих загроз, й Основоположна концепція ведення бойових дій 2020 р. (NATO Warfighting Capstone Concept), що пропонує довгострокове бачення розвитку бойових дій Альянсу, щоб залишатися сильним у військовому відношенні в майбутньому (NATO Chiefs of Defence, 2022).

На сучасному етапі НАТО опинилася у складній ситуації, ближчій до тих викликів, з якими вона зіткнулася під час свого створення. Фактори, які сприяли розширенню НАТО після холодної війни - військова перевага й відсутність стратегічної конкуренції - зникають. Водночас піддається нападу ліберальний міжнародний порядок, який дозволив Альянсу протистояти стратегічній конкуренції в минулому. Подібним чином міжнародна політика більше не характеризується відносинами співпраці. Протягом останніх двох десятиліть Росія, Китай та Іран наполегливо працювали над зміною регіональних порядків у Європі, Східній Азії та на Близькому Сході. Повернення конкуренції великих держав кидає виклик стратегії НАТО.

Концепція стратегічної конкуренції (strategic competition), розроблена професором Гарвардської школи бізнесу М. Портером (Porter, 1998), передбачає, що загроза виникає з появою декількох рівних за спроможністю та силою акторів. Конкуренти

відрізняються за ресурсами та спроможністю, цінностями, культурою, наявністю певних інститутів та процесів. Відмінності формують спосіб визначення стратегічної конкуренції: переможці повинні використовувати свої конкурентні переваги, водночас користуючись стратегічними недоліками своїх супротивників і навпаки. Стратегічна конкуренція визначається цілями, можливостями та діями конкурентів.

Стратегічна концепція НАТО 2022 окреслює дії стратегічних конкурентів як такі, що випробують стійкість та намагаються використати відкритість, взаємопов'язаність і діджиталізацію суспільств країн-членів; втручаються у демократичні процеси й установи країн і зазіхають на безпеку громадян за допомогою гібридних тактик; здійснюють зловмисну діяльність у кіберпросторі і космосі; поширюють дезінформацію, інструменталізують міграцію; маніпулюють енергоресурсами і вдаються до економічного тиску; навмисно намагаються підірвати багатосторонні норми та інституції і поширити авторитарні моделі правління; намагаються встановити сфери впливу і прямий контроль за допомогою примусу, саботажу, агресії та анексії; використовують конфлікти і слабе державне управління для вербування, мобілізації і збільшення армії своїх послідовників; дестабілізують ситуацію та здійснюють силовий вплив; кидають виклик інтересам, безпеці і цінностям Альянсу, застосовують широкий спектр політичних, економічних і військових засобів з метою збільшення своєї глобальної присутності й поширення зони впливу; намагаються контролювати ключові технологічні і промислові галузі, критичну інфраструктуру, матеріали стратегічного значення і ланцюги постачання, вдаючись до економічних важелів задля створення стратегічної залежності й збільшення свого впливу; намагають скинути заснований на правилах міжнародний порядок; порушують режим контролю над озброєннями, роззброєння і запобігання розповсюдженню зброї масового ураження (ЗМУ) (NATO 2022 Strategic, 2022, §§ 7-18).

Стратегічна конкуренція визначається й більш глибокими силами та змінними, які впливають на її загальну структуру. У проведеному Відділом досліджень Оборонного коледжу НАТО аналітичному дослідженні зроблено висновки про трансформаційний вплив стратегічної конкуренції на ширше середовище безпеки Альянсу. Виділяють три, на їх погляд, основні тенденції: піднесення Китаю, технологічне прискорення та зміни клімату та два нещодавніх екзогенних «потрясіння» (shocks): пандемію Covid-19 і війну Росії проти України, які, матимуть значні наслідки й впливатимуть на стратегічну конкуренцію на міжнародному рівні (Strategic Shifts, 2022, p. 12).

Жорстка трансформація в умовах дії стратегічної конкуренції охоплює всі три основні завдання НАТО,

але на відміну від попередніх етапів, стримуванню та обороні, що безпосередньо стосується підвищення здатності Альянсу забезпечувати колективну оборону приділяється відтепер набагато більше уваги (16 параграфів в Стратегічній концепції 2022), ніж запобіганню та врегулюванню криз (5 параграфів) й кооперативній безпеці (7 параграфів) відповідно.

Заходи зі стримування та оборони, що спрямовані на виконання прийнятих на себе зобов'язань, включають поліпшення ситуаційної обізнаності відповідно до підходу «на 360 градусів» (360-degree approach); належне поєднання ядерного потенціалу, звичайних озброєнь і засобів ПРО, які підкріплюються спроможностями у космічній галузі та кіберпросторі; постійну військову присутність на суходолі, на морі і у повітрі, зокрема за допомогою збільшення потужності об'єднаної системи ППО і ПРО; забезпечення й застосування потужних, стаціонарних і боєздатних збройних сил в усіх галузях військових операцій, вдосконалених механізмів командування і управління, превентивного складування боєприпасів і розміщення військової техніки, а також модернізації потенціалу й інфраструктури, для оперативного підкріплення будь-якого члена Альянсу у стислі терміни або без попередження; колективну готовність, швидкість реагування, здатність до розгортань, злагодженість і оперативну сумісність наших збройних сил; адаптацію Командної структури НАТО до інформаційної доби і вдосконалення кіберзахисту, комп'ютерних мереж та інфраструктури; забезпечення надійності, ефективності, безпеки і безпечності місії ядерного стримування, для вдосконалення системи захисту від загроз, контролю над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдження ЗМУ; вдосконалення стратегічних комунікацій, підвищення ефективності військових навчань; розбудову стійкості на національному рівні і загалом в Альянсі проти військових і невійськових загроз і викликів безпеці тощо (NATO 2022 Strategic, 2022, §§ 20-34).

Показово, що «одноразові зловмисні дії у кіберпросторі або набір таких дій, а також ворожі операції щодо космосу, з космосу або у космосі» можуть мати такі наслідки, що привірнюватимуться до збройного нападу, й таким чином Північноатлантична рада матиме право запровадити Статтю 5 Північноатлантичного договору (NATO 2022 Strategic, 2022, § 25).

У сфері передбачення і запобігання кризам і конфліктам передбачено механізми запобігання кризам, реагування та готовності до криз й кризового менеджменту шляхом проведення регулярних навчань; здатність Альянсу координувати, проводити, підтримувати і забезпечувати багатонаціональні операції з врегулювання криз; виділення ресурсів, розвиток спроможностей, підготовку персоналу і наявність механізмів командування й управління задля проведення розгортань і забезпечення

військових і цивільних місій з врегулювання криз і стабілізації, а також антитерористичних операцій, включаючи на далеких відстанях як самостійно, так і в співпраці з ООН, ЄС та іншими регіональними організаціями й партнерами (NATO 2022 Strategic, 2022, §§ 35-39).

Що стосується завдання з кооперативної безпеки (або безпеки через партнерство та співпрацю), на яку покладалась велика надія після закінчення «холодної війни», то вона не виправдала себе в тому сенсі, який їй надавався, зокрема, що партнерство НАТО з Росією та її подібними авторитарними державами допоможе цим країнам розвиватись в напрямку демократизації суспільства й втримає їх від силового впливу й збройного нападу на інші держави. Кооперативна безпека, яка роки була тісно пов'язана з «перезавантаженням» у відносинах з Росією, тепер спрямована на посилення партнерства НАТО для протидії Росії як «найбільш значній і прямій загрози безпеці держав-членів Альянсу та миру і стабільності в євроатлантичному регіоні» на додаток до Китаю «цілі й силова політика [якого] кидають виклик інтересам, безпеці і цінностям [НАТО]» (NATO 2022 Strategic, 2022, § 8, § 13). Війна Росії проти України вкрай гостро підтверджує важливість партнерів та союзників й в НАТО нарешті визнається, що такі відносини необхідно будувати з «партнерами, які поділяють цінності Альянсу і зацікавленість у забезпеченні заснованого на правилах міжнародного порядку». Тож, НАТО трансформується в цьому напрямку методом помилок і спростування сподівань й надалі «посилуватиме діалог і співпрацю для захисту міжнародного порядку, відстоювання власних цінностей і захисту систем, стандартів і технологій, на які вони спираються» (NATO 2022 Strategic, 2022, § 44).

Об'єднання Росії та Китаю як стратегічних конкурентів через поглиблення стратегічного партнерства на основі однієї зловмисної мети ослабити заснований на правилах міжнародний порядок створює загрозу, яку НАТО визнає спільною для всіх країн-членів, однак не вказується прямо (принаймні в доступних джерелах) як НАТО може або повинна відповісти на цей зростаючий виклик й але нічого не пропонується щодо контрзаходів, артикуляції військових та інших інструментів, щоправда це може бути предметом Воєнної стратегії, яка є засекреченим документом.

Найскладнішим завданням трансформації є адаптація мислення всередині Альянсу й політична згуртованість між членами Альянсу, яка і зараз піддається випробуванням, в майбутньому стане ще більш складною. Особливого значення набуває внутрішній консенсус, яке розглядається не «за бажанням», коли окремі країни протистоятимуть

спокусі приймати рішення, виходячи з внутрішніх проблем й шукатимуть шляхи спільної роботи на основі активізації процесу консультацій.

Важливою подією щодо трансформаційних зусиль стане липень 2023 р., коли Литва прийматиме наступний саміт НАТО у Вільнюсі, де союзники повинні продемонструвати достовірний прогрес у виконанні історичних зобов'язань, взятих ними в Мадриді.

Висновки.

Трансформація НАТО як постійний процес адаптації до змін стратегічного середовища безпеки та набуття відповідної спроможності відбувається протягом всього існування Альянсу, втілюючи досвід, долаючи недоліки, формуючи нові завдання, визначаючи таким чином сутність сучасного Альянсу. Це динамічний процес, який не має передбачуваного кінцевого результату і стосується як особового складу, обладнання і технологій, так і структур та принципів, що визначають розвиток збройних сил та характер проведення військових операцій. Кожен новий виток трансформаційних перетворень включає певний цикл: зміни стратегічного середовища безпеки призводять до необхідності приведення потенціалу у відповідність до загроз, викликів та ризиків, які виникають. Досвід реальної участі визначає параметри сил та засобів, що потрібні для виконання поставлених завдань. Аналіз та оцінка наявних ресурсів висвітлюють існуючі проблеми невідповідності спроможності до прийнятих зобов'язань й починається новий трансформаційний цикл.

На сучасному етапі НАТО опинилася у складній ситуації, ближчій до тих викликів, з якими вона зіткнулася під час свого створення, з огляду на повернення конкуренції великих держав, що кидає виклик стратегії НАТО. Трансформація покликана подолати складність поточного середовища безпеки та підготувати Альянс до більш спірного та конкурентного світу. НАТО потрібно буде продовжувати зміцнювати свою позицію стримування та оборони для забезпечення колективної оборони членів Альянсу й водночас Альянсу продовжувати інвестувати в кризовий менеджмент та кооперативну безпеку, одночасно адаптуючи ці завдання відповідно до мінливих потреб безпеки. Необхідно також приділяти значний акцент збереженню та зміцненню своєї технологічної переваги, щоб випереджати своїх потенційних конкурентів, спиратися на значну військову та політичну адаптацію, здійснену протягом останнього десятиліття, засвоєння уроків, підтвердити та зміцнити свої основи - спільні цінності та трансатлантичний зв'язок у забезпеченні безпеки та захисту членів Альянсу.

REFERENCES

- Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation.* (2010). Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm
- Bell, R. G. (2005). NATO's transformation scorecard. *NATO Review*. Retrieved from <http://www.nato.int/docu/review/2005/NATO-Transformation/transformation-scorecard/EN/index.htm>
- Building Security in an Age of Austerity. (2011). *Keynote speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the 2011 Munich Security Conference*. Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_70400.htm
- Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council.* (2012). Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease
- Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government.* (2006). Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm
- Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance.* (1990). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council ("The London Declaration"). Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm?selectedLocale=en
- Defence Capabilities Initiative.* (1999). Retrieved from www.nato.int/docu/pr/1999/p99s06_9e.htm
- Final Communiqué Ministerial meetings of the Defence Planning Committee and the Nuclear Planning Group held in Brussels.* (2007). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_46995.htm?selectedLocale=en
- Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar.* (2015). Retrieved from http://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_118435.htm
- Madrid Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid.* (2022). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm
- NATO 2022 Strategic Concept.* (2022). Retrieved from https://www.nato.int/static_files2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- NATO and the Invasion, One Year On. (2023). *Center for Strategic and International Studies*. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/nato-and-invasion-one-year>
- NATO Chiefs of Defence Focus on the Alliance's Military Instrument of Power.* (2022). Retrieved from <https://www.act.nato.int/articles/nato-mccs-2022-1>
- NATO's military presence in the east of the Alliance.* (2022). Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm?selectedLocale=en
- Opening statement by NATO Secretary General Lord Robertson at the Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers session.* (2003). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20426.htm?selectedLocale=en
- Parish, J. (2005). Remaining relevant. *NATO Review*. Retrieved from <http://www.nato.int/docu/review/2005/NATO-Transformation/Remaining-relevant/EN/index.htm>
- Porter, M. (1998). *Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors*. Retrieved from <http://www.mim.ac.mw/books/Michael%20E.%20Porter%20-%20Competitive%20Strategy.pdf>
- Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council.* (2002). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm
- Preparing NATO for the future.* (2004). Retrieved from <https://www.nato.int/docu/update/2004/04-april/e0406a.htm>
- Priorities for NATO Partnerships in an Era of Strategic Competition.* (2022). Institute for National Strategic Studies. Retrieved from <https://inss.ndu.edu/Media/News/Article/3252474/priorities-for-nato-partnerships-in-an-era-of-strategic-competition/>
- Savereux, P. (2007). The Comprehensive Political Guidance: A primer. *NATO Review*. Retrieved from http://www.nato.int/docu/Review/2007/Reviewing_Riga/Comprehensive_political_guidance/EN/index.htm
- Smith-Windsor, B. (2008). Hasten Slowly: NATO's Effects Based and Comprehensive Approach to Operations. *NDC Research Paper*, 38. Retrieved from <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=10>
- Stanhope, M. (2005). Examining NATO's Transformation. *NATO Review*. Retrieved from <http://www.nato.int/docu/review/2005/NATO-Transformation/Mark-Stanhope-DSACT/EN/index.htm>
- Statement on Capabilities issued at the Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session.* (2003). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_20278.htm?selectedLocale=en
- Strategic Shifts and NATO's new Strategic Concept. (2022). *NDC Research Paper*, 24. Retrieved from <https://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=771>
- The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council.* (1991). Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm
- The Warsaw Summit and the New Security Environment.* (2016). Keynote Address by NATO Deputy Secretary General Alexander Vershbow at the Assembleia da Republica. Retrieved from http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_132747.htm
- Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council.* (2016). Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en
- Webber, M. (2023). NATO and strategic competition: time for Allies to step up. *NATO Defense College Policy Brief*, 4. Retrieved from <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1816>